

KİTAB-I DEDE KORKUT'TA KADIN DÜNYASI

Fatmahanım VELİYEVA*

Hem tarih, hem de ilim ve medeniyet bakımından büyük önem taşıyan destanlarımız Türk tarihini aydınlatır, medeniyetimizin mekân ve zamanın, esas karakteristik özelliklerini yansıtır. Kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan destanlar Türk milletinin dil, din, liyakat, benlik ve millî kahramanlık maceralarının yankısıdır. Bir halkın yeniden büyük millet olma, özgürlük ve bağımsızlıklarını koruma çabaları için manevî destek olarak destanların rolü büyüktür. Böyle destanlara ve destan mitlere örnek olarak Yaratılış, Şu, Afrasiyab, Hun, Göktürk, Oğuz Kağan, Ergenekon, Uygur, Türeyiş, Göç, Satuk Buğra Han, Manas, Cengizname, Köroğlu vb. gösterebiliriz.

Türk edebiyatında destan, Türk milletinin tarih sahnesine ayak basmasıyla başlar ve uzak geçmişimize ışık tutar. Bir destanın oluştuğu zamanla yazıya alındığı devir arasındaki mesafe ne kadar olursa olsun, destan yine oluştuğu çağın ürünüdür. Bu destanlar arasında özel bir yeri olan Kitab-ı Dede Korkut millî medeniyetimizin iftiharî olmakla birlikte Türk şiiresel düşüncesinin incilerindedir.

Kitab-ı Dede Korkut gerçek anlamda büyük edebiyatın parlak örneği insanlığın yücelttiği yüksek fikir ve duyguların terennümcüsüdür.

Edebî estetik düşünceler için tükenmez bir kaynak olan Kitab-ı Dede Korkut, ta "Kadın-Ana" konusu en esas yerlerden birini tutar. Destanlarda bu konu bütün renkliliğiyle, bütün yönleriyle ele alınmıştır. Destanların başından yani mukaddimeden sonra kadar esas kahramanlarla omuz omuza duran kadınların iç dünyası, karakteristik özellikleri büyük saygı ve sevgiyle tasvir olunmuştur.

Destanların hepsinden atasözü şeklinde bir deyim kıvılcığı gibi geçer. Ana Hakkı - Tanrı Hakkı Kutsal sayılan analarımıza, kadınlarımıza olan bakış açısı bu hattan geçer, bu ışıkla aydınlanır.

Kadın Ana-Hatun Ana ailenin sarsılmaz bir temel üzerinde kurulmasını temin eder, yalnız evin değil, soyun, neslin sağlam geleceği için temel hazırlar. Evlâdının olmaması bu açıdan yalnız bir aile için değil, bütün boy için bir üzüntüdür. Bu üzüntünün açık bir ifadesini birinci destan olan Boğaç boyundan başlayarak görmekteyiz. Boğaç boyunda evlâtsizlik acısı Dirse Han'la kadınına farklı bir şekilde yansımıştır. Kadının daha sebatlı, iradeli olması, en zor anlarında bile eşini sabırlı olmaya davet etmesi takdir edilecek bir özelliktir. Kadın Dirse Han'a şöyle der :

"Hey Dirse Han, bana gazab etme. İncinip acı sözler söyleme. Yerinden uru durgıl. Ala çadırın yeryüzüne dikdirgil. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç öldürgil. İç Oğuzın, Daş Oğuzın beglerin üstüne yığnak etgil, aç görersen doyurgıl yalınçık görersen donatgil, borçluyu borcundan kurtargıl. Depe gibi et yığ, göl gibi kırmız sağdır, ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir ağzı dualının alkışıyla Tangri bize bir yetman eyal vere.¹

Ana kalbinin hassaslığı avda yaralanan oğlu Buğac'ın kuşkusunu da anneye belli eder. Çok ilginçtir ki ağır yaralı Buğac'ın iyileşmesi de annesine bağlıdır. Belki de mitolojik bir muayene şekli olan ana sütüyle dağ çiçeği, aslında bir hakikat, gerçeklik payı olan tedavidir. Ailenin evlât hasreti Bamsı Beyrek boyunda da görülmektedir.

Burla Hanın oğluna olan sevgisini bu sözlerle dile getirir :

"Oğul oğul au oğul! Ortacım oğul!

Karşu yatan kara tağım yükseği ogul!

Karannulıca gözlerim aydını oğul!

Sam yelleri esmedin, Kazan, kulağım çınlar.

Sarımsak otun yemedin, Kazan, içüm göyner.

Sarı yılan sokmadan ağca tenüm kalkar, Şişer.

Kurumışça köksimde sütüm oynar.

Yalnuzca oğul görünmez, bağırını yanar.
Yalnuz oğul haberin, Kazan, değil mana !
Demez olursan yana göyne kargaranı, Kazan, .sana !"

Ananın evlât sevgisi, onun için hayatını bile feda etmeye hazır olması bir karşılık beklemeden temennisiz insanî duygulardır. Fakat evlâdın anaya karşı olan sevgisi de böyledir. Bunun en yüksek terennümünü Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un esir alındığı boyda görmek mümkündür. Evi, yurdu talan edilen, kadın, evlâdı esir götürülen, malı, mülkü yağma edilen Salur Kazan o öfkeyle düşman üstüne tek, yalnız başına gitmeye karar verir. Gelip vardığında onun düşmanından istediği yalnızca ihtiyar annesidir.

"Mere Şöklü Melik! Dönlüğü altın ban evlerimi getirmisen sana kölge olsun. Ağır hazinem bol akçam getirmisen, sana harçlık olsun. Kırk ince belli kızla Burla Hatun' n getirip sen sana esir olsun. Kırk yiğitle oğlum Uruz'u getirip sen - gulun olsun. Tavla tavla şahbaz atlarım getirip sena yüklet olsun. Karıcık anamı getirmisen, mere kafır! Anamı vergil mana, savaşmadan, uruşmadan kaydayım. Geri döneyim, gideyim, belli bilgil dedi. "

Hiç şüphe yok ki bu sözler Salur Kazan'ın korkaklığından değil, zıttına, annesine olan saygısındanır. Kazan Han için tüm dünya bir tarafa, annesi ise bir tarafadır.

Başka bir örnek :

Kazan Han'a manevî darbe vurmak için Şöklü Melik Burla Hatun'u kendi meclisine getirerek sağrak sürdürmek (oturanlara içki ikram ettirmek) ister. Fakat kırk kız-kadın, Kazan Han'ın kadın sorulduğunda hep birlikte cevap vermeye karar verirler. O zaman Şöklü Melik başka bir hainliğe başvurur. Uruz'un kıyım kıyım doğranarak kavrulmasını, etinin kırk kıza götürülmesini emreder. Her kim yemezse, demek ki Kazan Han'ın hatunu odur.

Ana oğluna şöyle hitap eder: "... Senin etinden, oğul, yiyeyin mi? Yoksa sası dinli kafirin döşeğine gireyim mi? Ağan Kazan'ın namusun sındırayın mı? Oğul hey ! "

Uruz mert atanın, mert ananın oğludur. O kendisinin kıyım kıyım , kıtır kıtır doğranmasına razıdır. Fakat ailesinin namusunu her şeyden üstün tutar. Hatta annesine der ki, onlar bir yediğinde sen iki ye, yeter ki babamın namusu ayaklar altında kalmasin.

Ana her zaman için anadır. Ana evladını sever. Evlât iyi olsun, kötü olsun, çirkin olsun, güzel olsun, ana için farketmez. Basat'ın Tepe göz'ü öldürdüğü boyda da değişik bir ana evlât sevgisine şahit oluyoruz :

"Depegöz ' in peri anası gelüp oğlanının parmağına bir yüzük keçirdi. Oğul, sana ok batmasun, tenüni kılıç kesmesün, dedi. "

Fakat buna rağmen Tepegöz'ü anaların feryadı, ahı tutar. Basat'ın yanına ağlaya ağlaya giden bir ihtiyar ana olmasaydı, belki de bu iş böyle sonuçlanmazdı.

Genellikle kadınlara olan münasebet, destanların mukaddimesinde görülmektedir. Kadınların dört türlü olması ile ilgili fikir söylenirken ilk sırada asil karakterli olanlardan bahsedilir. Ve onlar bütün eser boyunca takdir edilir. Şöyle ki:

"Ozan evin dayağı odur ki, yazıdan-yabandan eve bir konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yedirer, içirer, ağırlar-ezizler gönderer. Ol Ayişe, Fatime soyudur, hanım Anun bebekleri bitsin, ocağına buncılayın avrut gelsün". .

Dede Korkut destanlarında tasvir olunan Türk güzellerin kendilerine özgü bir güzellikleri vardır. İşte o güzellerden birinin tasviri:

"Yalap yalap yalabıyan ince tonlum

Yer basmayıp yürüyen
Kar üzerine kan dammış gibi kızıl yanaklım
Koşda badam sığmayan dar ağızlım
Kalemciler çaldığı kara kaşlım
Kurması kırk tutam kara saçlım!...

Ailenin sağlam temeller üzerine kurulması için uygun eş seçilmesi fikri destanlarına birkaç defa karşımıza çıkıyor. Kanlı Koca oğlu Kanturalı, evlenmek isterken ok atan at binen, çekinmeden düşman üzerine gidebilen bir kız arar. Bütün bu güzelliklere sahip olan Sarı tonlu Selcan Hatun mütevaziliği ile dikkat çeker. O, yiğitlikte Kanturalı'dan geri kalmasada "öğünürse er öğünsün-aslandır" diyerek sadece onun zor günlerinde desteği olduğunu dile getirir.

Yabancı araştırmacıların birçoğunda Dede Korkut destanlarındaki kadınların özellikleri, mertlik ve yiğitlikleri, düşmana karşı kılıç çalmaları vs. dikkate alınmıştır. Destanların A.B.D.'de İngilizce yayınlanan neşrinin giriş makalesinde şöyle yazılmıştır: "Kahramanlık dünyası erkeklere mahsustur. Lakin Dede Korkut'ta kadınlar da erkekler gibidir. Onlar içtimai durumlarına göre erkeklerle tamamen eşittirler."

Bamsı Beyrek de Banu Çiçek'le evlenmeden önce onun gücünü ve cesaretini sunar: onunla at yarışına çıkar, ok atar ve güreş tutar. Bu yarışların hiç birinde Banu Çiçek Bevrek'ten geri kalmaz. Fakat Banu Çiçek için en zor sınav on altı yıllık bir hasret olur. Öldüsünü, kaldısını bilmeden Beyrek'i sabırla bekler. Beyrek'in yalancı ölüm haberi bile onu yıldırılmaz.. Türk kadınının büyük vefakarlık örneğini verir Banu Çiçek. Bu bakımdan Türk erkeğinin kendi hayatını, aile namusunu kadınına emanet etmesi, ona güvenmesi çok doğaldır. Banu Çiçekle ilgili bir nokta da çok dikkat çekicidir. On altı yıllık hasretlisi çıkıp gelirken Banu Çiçek'in bu müjdeyi ilk vermek istediği insan Beyrek'in babasıdır. Onun hasretiyle gözleri tutulmuş Baybura Han'a bu haberin ulaştırılması çok normal sayılabilir. Fakat Banu Çiçek'in bu davranışı bir gelinin değil, bir evladın babasına olan sevgisi şeklinde ortaya çıkar. Yeri gelmişken Segrek boyunda da "Atamdan yeyrek kaynata, anamdan yeyrek kaynana" diyen gelinin sözlerinde saygıyla birarada sevgiyi de görmek mümkündür.

Deli Dumrul boyunda eşe olan sadakatin, sevginin başka bir örneğine rastlıyoruz. Destanda adı bile geçmeyen bu gelin, eşinin yolunda düşünmeden canını bile vermeye hazırdır. Azrail, Deli Dumrul'un canını almak isterken o, Allahu Teala'nın varlığına, birliğine şükreder. O zaman Azraile ilahi bir nida gelir: " Çün deli kavat benim birliğimi bildi, birliğime şükür kıldı, ya Azrail! Deli Dumrul can yerine can bulsun, onun canı azad olsun dedi."

Aksakalın babası ak biçekli anası yanına Deli Dumrul can bulmaya gider. Fakat eli boş geri döner. Ümidi kesilen Deli Dumrul, kadınıyla helalleşir, son vasiyetlerini söyler, sonunda ona şöyle der:

*"Gözün kimi tutarsa,
Gönlün kimi severse
Sen ona vargıl
İki oğlancığın öksüz komagıl"
Sadakatli kadını ona şöyle cevap verir:
" Ne dersin, ne söylersen
Göz acuban gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
Koç yiğidim, Şah yiğidim
Karşı yatan kara dağları
Senden sonra men neylerem
Yaylar olsam merim görüm olsun
Soğuk soğuk suların
İçer olsam benim kanım olsun
Altun akçan harçlar olsam
Menim kefenim olsun
Senden sonra bir yiğidi,*